

B İ B L İ Y O G R A F Y A

Nizamüddin Şâmî: *Zafernâme*. Farsçadan çeviren: Necati Lugal, Ankara Üniversitesi Dil ve T. - C. Fakültesi Klâsik Şark Dilleri Profesörü. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949. XXVIII + 404 s. 8°. F. TL. 8. T. T. K. yayınlarından, II. seri - No. 12. (Önsöz, tarihi ve coğrafi isimlerle istihlakların kontrolü, hicrî yılların milâdî yıllara çevrilmesi, münderecat, kronoloji cedvelleriyle indeks'in tertibi ve matbaa tashihleri Dr. Neşet Çağatay tarafından yapılmıştır).

Son yıllarda, gerek doğrudan doğruya Çinggis'in Türk - Moğol İmparatorluğu, ve gerek ondan sonra kurulan diğer büyük Türk devletleri ile ilgili tarih kaynakları yavaş yavaş dilimize de çevrilerek yayınlanmalarına başlanmıştır. Bu yolda sistemli bir şekilde çalışan Türk Tarih Kurumu, bu gibi eserler meyânında Çinggis ve Ögedey devrinde yazılmış olan *Monggolun niğüça tobçıyan* (*Moğolların Gizli Tarihi*) adlı çok önemli kaynağın türkçesini¹, Hind - Türk İmparatorluğunun kurucusu Babur'un hatıratını² yayınladığı gibi, Cüveynî, Raşidüddin v. b. gibi tarihçilerin eserlerini de neşre hazırlamaktadır. Kurumun plânına göre II. seri - No. 12 altında, Prof. Necati Lugal ve Dr. Neşet Çağatay'ın himmeti ile hazırlandığını bildiğimiz Nizamüddin Şâmî'nin *Zafernâme*'si de nihayet tamamlanarak bu yıl basılmış bulunmaktadır. *Zafernâme*, adından da anlaşıldığına göre «Zaferden bahseden kitap» olup, zafer kazanmakta belki rekor kıran büyük Türk asker ve devlet adamlarından biri olan Emir Timur'un zaferlerinin bir hikâyesidir; eserde de ifade edildiği gibi «Bu tarihin mevzuu Sahip Kıran Emir'in melek sıfatıyla sıfatlanmış olan zatı ve onun yaptığı işler ve söylediği sözlerdir» (trc. s. 14). Eser, Emir Timur'un emriyle Nizamüddin Şâmî tarafından farsça olarak kaleme alınmıştır. Tanrı, Peygamber v. b. in övülmesine tahsis edilen bir girişten sonra, kısaca Çinggis Han ile başlayarak «Uluğ Yurt, Deşti Kıpçak, Irak ve Türkistan»da saltanat süren hükümdarların isimleri sayılmakta, Türkistan'da cereyan eden bâzı hadiselerden sonra hemen Emir Timur'un yaşadığı devre geçilmektedir. Müellif eserini kısmen kaynaklara ve kısmen de, 1393 den itibaren Emir Timur'un yanında bulunmak suretiyle, kendi görgülerine dayanarak 1403 yılına kadar olan vakaları içine alacak şekilde yazmıştır.

Bugün eserin malûm olan elyazma nüshaları ithafına göre iki cins olup hepsi 5 adettir³: Emir Timur'a ithaf edilen nüshanın 3 tanesi İstanbul'da, 1 tanesi Paris Millî Kütüphanesinde; torunu şehzâde Umar Bahâdur'a ithaf

1 Almanca, rusça ve çince tercümelerinin moğolca aslı ile karşılaştırılması suretiyle meydana getirilmiştir. T. T. K. yayınlarından, II. seri - No. 13, Ankara, 1948. LII + 300 s.

2 Doğu türkçesinden çeviren, izahlı indeksi ve notları hazırlayan Prof. R. R. Arat, T. T. K. yayınlarından, II. seri - No. 5a (I cilt) Ankara, 1943; No. 5b (II cilt) 1946.

3 Felix Tauer, *Zafarnâma* 1937 (aşağıya bk.), sol kapak notu.

edilen nüsha tek olup Londra British Museum'unda bulunmaktadır. Bu eseri ciddi bir ilmi süzgeçten geçirerek işlemeyi üzerine almış olan Felix Tauer, konu ile ilgili üç makalesinden sonra ⁴, eserin yukarda sayılı nüshalarını Hâfiz-i Abrû'nun eseriyle de karşılaştırıp önce farsça metni neşretmiştir ⁵. F. Tauer'in bundan sonra hazırladığı ve giriş ile açıklama ve indeksi (Dr. Neşet Çağata'yın dediği gibi tercüme değil, bk. *Zaf.* tercüme s. XXV) içine alacak olan 2. cildi aynı seride ilân edilmiş ise de ⁶, henüz yayınlanmadığı anlaşılıyor. Eser hakkında şimdiye kadar yapılan yayınlar münasebetiyle türkçe tercümenin önsözünde, F. Tauer nüshasındaki kapak notlarının tercümesi ile iktifa edilmiş olup tabkikat derinleştirilmemiştir. Halbuki için bu ciheti oldukça önemlidir. Bir defa elde mevcut bir metne dayanılarak eserin türkçeye çevrilmesine karar verildikten sonra, bu husustaki araştırmaların son durumunu anlamak üzere çevirenlerin Prag Şark Enstitüsüne baş vurmaları, veya doğrudan doğruya (sağ ise) F. Tauer ile irtibat kurmaları ve böylece için yapılabilecek tarafları ile şimdilik halledilemeyecek cihetlerini tespit ederek gerek önsözde, ve gerek tercüme boyunca bu hususları göstermeleri uygun düşerdi. Bundan başka, öğrendiğime göre eser kısmen rusçaya da çevrilmiş olup Thiesenhausen tarafından neşredilmiştir. Çevirenler bu hususa da işaret etmemişlerdir. Bu kitap her ne kadar «farsça bir tarih kaynağı» ise de, değerlendirilmesi için bazı başka noktaların da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Eserin hususiyetlerinden biri de, birçok moğolca ve diğer Türk lehçelerine ait söz ve tabirleri içine almasıdır. Bundan dolayı eseri işlerken mezkûr dil ve lehçeler hakkında salâhiyet sahibi olmak veya onların yardımına dayanmak gerekeceği gibi, hiç olmazsa biraz filolojik incelikleri de göz önünde tutmak icabetmektedir. Malûm olduğu üzere tarih ve filoloji, bilhassa metin işleminde biri birine çok muhtaçtırlar. Durum böyle iken, önmümüzdeki tercümede bu hususlara gereği kadar önem verilmediğini görüyoruz. Çevirenler, farsça olmayan birçok sözlerin transkripsiyonunu yanlış veya kendiliklerinden değiştirerek yazdıkları gibi, «yabancı» gözükken bazı tabirlerin tercümesinden kaçınmışlar veya şüpheli tercüme etmişlerdir. Ben eserin her bakımdan değer ve kusurlarını araştırmaya kalkışmayıp, burada daha ziyade kendi saham olan moğolistik ve türkoloji cihetinden bazı noktalara işaret etmekle yetineceğim. (Bundan dolayı söyleyeceklerimin, tarih edebiyatımız için mühim bir kazanç olan bu tercüme hakkında son söz olamayacağına da işaret etmeliyim).

A) Bazı (moğolca veya türkçe) sözler, farsça metindeki imlâyâ uyulmadan (bir kısmı da, daha ziyade bugünkü söylenişleri göz önünde tutularak) keyfi bir şekilde değiştirilmiştir, meselâ:

1. Metinde: چنگیز = tercümede: Cengiz (s. 10, 13, 14, 15 v. b.). Artık Türk ilim edebiyatında da uzun tefsir ve izahlardan geçen ⁷ bu sözün böyle de-

⁴ Aynı eser, aynı yer.

⁵ *Histoire des conquêtes de Tamerlan intitulée ZAFARNĀME* par Niẓām uddīn Şāmi, avec des additions empruntées au Zubdatu-t-Tawārīh-i Bāysunguri de Hâfiz-i Abrû. Edition critique par Felix TAUER, tome I: Texte persan du Zafarnāma Praha 1937, Oriental Institute; American Press, Beirut, Syria, 295 s. 80.

⁶ Aynı eser, sağ kapak notu.

⁷ Krş. O. Turan, *Çingiz adı hakkında*, Belleten No. 19, 1941, s. 267-276; A. Temir, *Moğolların Gizli Tarihi* (yukarıya bk. not 1), s. 215 ve oralarda gösterilen diğer eserler.

ğiştirilmesi, ancak notta gösterilen yazıların, çevirenlerin gözünden kaçması ile tefsir edilebilir. Bu söz moğolcada Çinggis olarak söylenir, yani ç- ile başlar -s ile biter. Fakat, moğolcadan türkçeye geçen sözlerde -s > -z olduğundan, sonu türkçede -z haline gelmiştir. Türk lehçelerinde Çinggis, Çinggisiz, Çingiz, Çengiz veya Cengiz şekillerinde kullanılır. Demek, ç- ile başlaması, ne moğolca aslına ve ne de türkçe söylenişine aykırı bir hareket teşkil etmez. Zaten farsça metinde de doğru olarak ç- ile yazılıdır. Böyle olduğu halde çevirenler tarafından Cengiz diye değiştirilmesi doğru bir iş olmasa gerektir.

2. Metinde: چوچی = tercümede: Coçi (s. 14). Moğolca aslı ve doğru şekli Coçi olan bu söz, her nedense farsça metinde Çoçi olarak yazılmış ve çevirenler tarafından doğru şekle sokulmuştur. Fakat bu değiştirmeye işaret etmeden geçilmiştir.

3. Metinde: تىگرى = tercümede: Tanrı (s. 288, 305). En eski türkçe metinlerde *tengri* (Orhon, Uygur, Kaşgari), bugün de birçok lehçelerde yine aynı şekilde kullanılan, eski moğolcada *tenggeri* (*Moğolların Gizli Tarihi*, § 1), yazı dilinde *tengri* olarak geçen bu söz, görüldüğü üzere farsça metinde de ancak *tengri* diye okunabilir. Bu kelime تىگرى بىردى ve تىگرى بىرمىش diye kişi adında geçtiğinden, çevirenlerin Tanrı Birmiş ve Tanrı Birdi şeklinde yazmaları ile fahiş hatalara sebebiyet verilebilir. Madem ki birinci kısmını Tanrı diye değiştirmişler, öyle ise ikinci kısmını da güney lehçesine göre Vermiş veya Verdi diye bugünkü şekle sokmaları «icabetmez» miydi? Tabiidir ki, şahıs adlarında yapılan böyle değiştirmeler ilmî bir hareket sayılamaz. Bu isimlerin doğru okunuşu Tengri Birmiş ve Tengri Birdi olmalıdır.

B) Bazı sözlerin okunuşunda (herhalde aslı bilinemediği için) doğrudan doğruya farsça metindeki imlâya uyulmuş veya uyulmadığı için tezada düşülmüştür, meselâ:

4. Metinde: قوبلاي چيچان = tercümede: Kubilay Çiçan (s. 14). Çiçan yerine çeçen diye okunmalıdır. Moğolca *çeçen*, *seçen* veya *setsen* «akıllı, hakim» manalarına gelip, isimlere eklenmek suretiyle noyanların lâkabı olarak kullanılıyordu, krş.: Dei-seçen (*Moğolların Gizli Tarihi*, İndeks).

5. Metinde: گورگان = tercümede: g ü r e g e n (s. 9, 17, 231). Tarih edebiyatımızda türlü türlü şekillerde yazılan ve tefsirlere uğrayan bu tanınmış söz için çevirenler, farsça imlâya uymayı bırakarak doğruya yakın bir transkripsiyon şeklini kabul etmişlerdir. Bununla beraber, *güregen* diye alınsa daha iyi olacaktı. Bu moğolca sözün manası «damat» demektir, Çinggis devrinde bile damatların adlarına takılmak suretiyle bir nevi unvan veya lâkap gibi kullanılıyordu, krş. Aşih-güregen (*Moğolların Gizli Tarihi*, indeks), Buha-güregen (ibid.), Çigü-güregen (ibid.), Olar-güregen (ibid.) v. b.⁸

6. Metinde: ايوكن = tercümede: İbüken (s. 15). Moğolcadaki söyleniş *ebügen* (*Moğ. Gizli Tarihi*'ndeki şekilleri: *ebuge*, *ebugen*, *ebugan*) olup, aslında

8 Şuna da işaret edelim ki, türkçe tercümede moğolca sözlerdeki -g- ve -ğ- için iki sesli arasında -ğ- kabul edilmekle hiç te isabet edilmemiştir. -ğ- ile hususî bir transkripsiyon işareti kastedilmişse (ki buna ihtimal verilmez), bunun tebarüz ettirilmesi lâzımgelirdi. Meselâ, tercümedeki göreğen ve Şırağol (s. 62) sözlerinin *güregen* ve *Şırağul* şeklinde yazılması uygun olacaktır.

«cedd, ihtiyar, büyük baba» anlamına gelir. Eski moğolcada kişi adlarına takılarak kullanıldığı gibi (Ç a r a h a - e b ü g e n, veya Ç . - e b u g a n, *Moğ. G. T.* §§ 68, 72 v. b.), *Zafernâme*'de şahıs adı olarak ta raslıyoruz.

7. Metinde: ایلچیکدای = tercümede: İlçikday (s. 15). Bu adın, eski moğolcada geçen Elciğiday veya Elciğeday (bk. *Moğ. G. T.*, §§ 275, 278) ismine benzediği aşikârdır. Yalnız farsça metinde ondan farklı olarak -c- yerine -ç- kullanılmıştır.

8. Metinde: قراچار = indekste: K a r a c a r, tercümede: K a r a ç a r (s. 10) ve K a r a c â r (!) (s. 16) diye üç şekilde çevrilen bu adın, *Moğolların Gizli Tarihi*'nde zikredilen H a r a ç a r veya H a l a ç a r (bk. indeks) ile aynı olduğu anlaşılıyor. Moğolcadaki H türkçede umumiyetle K olarak söylendiğine göre doğru okunuşu K a r a ç a r olmalıdır.

9. Metinde: کلای = tercümede: *kelaci* (s. 196). Taife adı diye zikredildiği halde, indekste «kişi adları» grubunda gösterilmiştir. Okunuşu *keleci* olup, moğolca *kele*, *kelen* «dil, söz, haber» kelimesinden *kele+ci* «sözcü, haberci» manasına gelir.

10. Metinde: کرایت = tercümede: K e r a y t (s. 18, 21), indekste: *K e r a y i t, K e r a y i t kabilesi» şeklinde yazılmıştır. Çok tanınmış bu kabile adının okunuş şekli *Kereyit*'tir (krş. *Moğolların Gizli Tarihi*, indeks).

11. Metinde: تیموکا = tercümede: T i m u k â (s. 24), T i m u g â (s. 27), indekste farsçası da hatalı olarak: Timügâ = تیموگا diye üç türlü imlâ ile gösterilen bu sözün doğru okunuş şekli T e m ü g e (T e m u g e) olup, aslında moğol kişi adıdır. Ç i n g g i z Hanın üçüncü kardeşi de T e m ü g e veya T e m ü g e - o t ç i g i n isminde idi (krş. *Moğolların Gizli Tarihi*, indeks).

12. Metinde: تومان = tercümede: T u m a n (s. 79, 93, 162). Türkçe ve moğolcada *tümen* olarak söylenilen, gerek askeri birlik (10000) ve gerek kişi adı olarak kullanılan bu sözü bazı türkologlar menş bakımından aslında farsça olarak mütalâa etmekte dirler (krş. A. v. G a b a i n, *Alltürkische Grammatik*, Leipzig 1941, s. 345: *tümân* = toch. *tmām*, kuç. *tumane*, *tmane*, yeni irancada *tumân* «on bin»). *Zafernâme* bir Türk devletinin tarihi olmakla beraber, o devirde farsçanın oldukça hakim bir rol oynadığı göz önünde tutulunca تومان sözünün o zamanki söyleniş hakkında (*tuman* veya *tümen*) katı bir fikir ortaya atmak zordur.

13. Metinde: یسودار = tercümede: Y e s u d a r (s. 14). Doğrusu Y e s u d e r veya daha iyisi Y e s ü d e r'dir. Moğol kişi adıdır. (Krş. *Moğolların Gizli Tarihi* § 274: Y e s ü d e r - h o r ç i'nin C u r c e n ve S o l a n g h a memleketlerine vali olarak gönderilmesi).

C) نک، نك، نك = *ng* meselesi. Gerek eski ve yeni birçok Türk lehçelerinde ve gerek moğolcada bol miktarda kullanılan bu ses, Orhon yazıtlarında bir tek işaretle, Uygur ve sonra onu takliden Arap yazısında ise *ng* (veya *nk*) şeklinde iki işaretin bir araya gelmesiyle ifade olunmuştur. Fakat Arap yazısı ile kaleme alınan bazı eski metinlerde (bu meyanda *Zafernâme*'de de) bu *ng* sesini ifade eden harflerden *g* çok defa hazfedilmiştir. Bu durumla bilhassa *ng* den sonra tekrar bir *g* (*k*) geldiği zaman karşılaşılıyor, meselâ: منک قاتان = M ü n k e K a a n (s. 14) (aslında مینگک M ü n g k e'dir), چنگیز خان = Ç i n g i z H a n (s. 14) (aslında

چنگیز Çinggiz'dir), شانگوم = Şangüm (s. 29) (aslında سانگوم Sanggüm'dür, krş. *Moğolların Gizli Tarihi*, indeks) v. b. Halbuki *ng* den soara *g* den başka bir harf geldiği zaman hafzedilmiyor, meselâ: منگلی بوغا = Mengli Boğa (s. 27), تىنگرى بىرمىش = Tengri Birmiş (s. 305), منغلاي = Manglay (s. 18, 19, 20 v. b.) (Bu son sözde her halde ahenk bakımından kalın olduğu için, *ç* yerine *z* kullanılmış ve tercümede yanlış olarak *monkulay* diye alınmıştır. Tafsilat aşağıdadır). Bu *nk* sesi filolojide umumiyetle *ng* ile ifade olunmaktadır. Halbuki türkçe tercümede bu cümleden bir sözün bazan Menkli Boğa (s. 27, satır 7), Menkli Hoca (s. 209, satır 4a) ve bazan da Mengli Boğa (s. 27, satır 2a) diye yazıldığını görüyoruz.

D) Moğolca sözlerin ancak bir kısmı tercüme edilmiş olup, çoğu olduğu gibi bırakılmış ve bu yüzden bazı yerlerde okuyucu tarafından anlaşılması zor, garip ifadeler meydana gelmiştir. Bu cihet için misal olarak şu iki kelimeyi alacağız:

14. Metinde: قارىچى، قارىچى = tercümede: *kaçarçı* (s. 91), *kaçârçı* (s. 140), *kaçerçi* (s. 145). Moğolca *hacar*, *ğacar* «yer, memleket» sözünden *ğacar*+*çi* «yerli, kılavuz» anlamına gelir. Türkçe tercümeyle iliştilen notların birinde bu söz doğru olarak «kılavuz» (s. 138) diye çevrildiği halde, ikinci bir yerde «kaçerçi, Çağataycada, katırcı, mekkâreci manasınadır» (s. 145) sözleriyle hataya düşülmüştür. Acaba çevirenler bu manaları nereden aldılar? Halbuki aşağıda zikredilen cümlelerde *kaçarçı* yerine «kılavuz sözünün konmasıyla pek alâ düzgün ve mantıklı mana çıkmaktadır, meselâ: (cümleler olduğu gibi alınmış ve değiştirilmesi okuyucunun arzusuna bırakılmıştır)

«T o k t a m ı ş O ğ l a n ı Kaçarçı (قارىچى) yaparak Hayron Kamış'e (دیران قیش) geldi» (s. 91, satır 24-25).

«... ben de Kaçarçı (قارىچى) olarak askerinin önünde gideyim» (s. 98, satır 27-28).

«Emir Timur askerinin kolunu uhdesine alarak Kelan Tuci (کلان توجى) yi Kaçarçı yapıp yola çıktı» (s. 140, satır 27-28).

«... bunun üzerine Şhip Kıran bir kaçerçi tutulup o ateş olan yerlerde atların ayaklarının izlerini muayene etmelerini ve göç ederek *Tohol suyu*'nu geçmelerini emretti» (s. 145, satır 8-11).

«Bu vilâyetin leşkerlerinden biri kaçıp Emir Zade Mehmet Sultan'a gelerek bu vilâyetin yollarını herkesten iyi bildiğini, eğer ferman buyurulursa *kaçarçı* olmağa hazır bulunduğunu arzetti» (s. 159, satır 5-8).

15. Metinde: منغلاي = tercümede: *monkulay* (s. 18, 19, 20, v. b.), indekste: *mongulay*. Türkçe tercümede ne transkripsiyon ve ne de manası araştırılmamıştır. Yukarda da kısaca zikrettiğimiz bu sözün doğru okunuşu *manglay* olup esas manası «alın» demektir, (türkçede: Çağatay, Şark T., Kazan; eski ve yeni moğolcada). Birçok başka eserlerde olduğu gibi burada da askerî bir tabir olarak «uç, öncü» anlamında kullanılmıştır. Aşağıdaki misaller bunu pek açık gösteriyor:

«Emir Timur onu zorla atına bindirerek Şeyh Ali Bahadır'ı v. Ak Boğa'yı altmış er ile *Monkulay* yapıp yola çıkardı» (s. 53, satır 17-19).

«E mir Timur'un ordusunun *monkulay* geldiği vakit bahadırlar ilerleyip muharebeye başladılar» (s. 63, satır 9-11).

«... ve böyle birtakım bahadırları ordusuna *monkulay* yaparak ileri sürdü ve kolda bizzat kendisi kaldı» (s. 67, satır 26-28).

«E mir z a d e E mir a n ş a h *monkulay* olarak önden gitmişti» (s. 183, satır 21-22).

«Ömer Ş e y h B a h a d ı r 'ı *monkulay* ve Celâl'i kaçarçı yaparak yola çıkardılar» (s. 138, satır 29-30).

«Ş e y h A l i B a h a d ı r 'ı *monkulay* yaparak kaçarçı'yi onunla yola koydu» (s. 159, satır 9-10) v. b.

Bu münasebetle şu iki noktayı tekrarlamadan geçemeyeceğim: birincisi, bilhassa metin işleminde tarih ve tarihçiler için filolojik bilgi ve metodun lüzumu ve ikincisi de, Türk-Moğol İmparatorluğu ile onu takip eden devirler için moğolca ve moğolistiğin önemidir. Bu meselelerin gerekliliğini önümüzdeki *Zafernâme* tercümesi açık bir şekilde gösteriyor. Orta Asya ile ilgilenen memleketlerde moğolistiğe bu kadar ehemiyet verildiği halde, Üniversitelerimizde bu mesele halâ ciddi olarak ele alınmamış bulunmaktadır. Moğol diline istihfâfla bakmak ve bu milleti aşağı görmekle işin içinden çıkmak mümkün değildir. Belki bunlar doğrudur. Fakat, Türk ve Moğol halk ve dillerinin geniş sahalarda uzun müddet karıştığı ve kaynaştığı da bir hakikattir. Sayın bilginlerimiz pek alâ teslim ederler ki, bu iki dil arasında cereyan eden karşılıklı tesirlerin tespiti ve açıklanması, filoloji için olduğu kadar tarih için de lüzumludur.

Dr. AHMED TEMİR

Halid Ziya Uşaklıgil: *Saray ve Ötesi*. C. I-III. İstanbul; Hilmi Kitabevi, 1940 — 1942.

Şöhretini roman ve küçük hikâyeleri ile kazanan Halid Ziya Uşaklıgil, hâtrât sahasında da kıymetli eserler bırakmıştır. Oğlu Vedad'ın intiharı üzerine yazdığı *Bir Acı Hikâye*, müellifimizin hususî hayatını aydınlattığından mühimdir. Beş ciltten ibaret *Kırk Yıl* adlı hâtıralarında, kendisinin olduğu kadar, çağdaşlarının türlü karakterlerini, edebî hususiyetlerini, hangi eserlerini ne zaman ve hangi tesirlerle yazdıklarını, Abdülhamid devrindeki edebî, ictimaî hayatımızı da canlandırır. *Saray ve Ötesi*'nde ise, Abdülhamid'in hal'inden sonraki saray ve muhiti hakkında canlı levhalar buluruz.

Bundan altı-yedi yıl önce basılan *Saray ve Ötesi*'nin kıymetli muhteviyatını tanıtan bir makale yazılmadığı gibi, müellifin haltercümesine yer veren kitap ve ansiklopedilerde de, eserin, mevzuu ve ehemmiyeti şöyle dursun, kaç ciltten ibaret bulunduğu bile kaydolunmamıştır. İşte bu sebepten Abdülhamid'in hal'inden sonraki saray ve muhitine âit kıymetli teferruattan örölmüş bulunan *Saray ve Ötesi*'nin muhteviyatını tanıtmayı faydalı bulduk.
